

*М.Ф. Сокиран
(Київський національний університет внутрішніх
справ)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)*

Процесуальний статус матеріалів звуко-, відеозапису

Ключові слова: *звукозапис, відеозапис, фіксація, докази, документ, додатки до протоколу слідчої дії*

Завдяки досягненням науково-технічного прогресу відкрилися широкі можливості для ефективного використання в судовій практиці науково-технічних засобів, зокрема звуко- і відеозапису.

Дані питання були предметом наукового інтересу широкого кола науковців, серед яких Л.Є. Ароцкер, Т.В. Варфоломеева, Л.А. Вінберг, Г.І. Грамович, В.Г. Гончаренко, О.І. Дворкін, А.В. Іщенко, Л.М. Карнеєва, Н.І. Клименко, В.П. Колмаков, В.О. Коновалова, М.В. Костицький, В.С. Кузьмічов, О.А. Леві, В.К. Лисиченко, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, В.Т. Нор, І.В. Постика, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, М.О. Селіванов, О.П. Снігерьев, З.М. Соколовський, С.М. Стахівський, С.І. Тихенко, М.П. Хилобок та ін.

Зазначені вчені вирішили чимало завдань щодо застосування звуко-, відеозапису в сфері кримінального судочинства. Проте залишається багато нез'ясованого у визначенні їх доказового значення. Зокрема, у процесуальній науці не повністю вирішене питання про доказове значення виготовлених за допомогою технічних засобів додатків до протоколів слідчих дій.

На нашу думку, слід погодитися з В.Я. Дороховим у тому, що природа матеріалів, які додаються до протоколів, різна, а це виключає можливість отримання одно-

значної відповіді на питання про їх доказове значення [7, 87].

Більше того, питання про суть доказів є одним з найскладніших і дискусійних в процесуальній науці.

Перш ніж перейти до аналізу процесуально-правової природи звуко- і відеограм, визначимо зміст, який вкладається в основні поняття теорії доказів, адже в науці кримінального процесу відсутні єдині концепції, що характеризують дані поняття.

В даний час більшість процесуалістів дотримуються позиції, згідно з якою доказування складається з трьох елементів: збирання, перевірки й оцінки доказів [1, 41-42; 3, 28-95]. Збирання доказів в обов'язковому порядку завершується закріпленням одержаної інформації, без якої вона не може використовуватись учасниками процесу [2, 117]. Фіксація доказів — це система дій уповноважених кримінально-процесуальним законом суб'єктів, направлена на закріплення у встановлених формах сприйнятої ними інформації, що має значення для справи, з метою її збереження і використання в доказуванні, а також відомостей про умови, засоби та способи її виявлення та процесуального оформлення [18, 175].

В літературі з кримінального процесу та криміналістики неодноразово робилися

спроби класифікувати форми фіксації доказів. Вважаємо найбільш вдалою класифікацію, запропоновану Р.С. Белкіним. Вона заснована на переході від менш адекватних до більш адекватних форм відображення [2, 125-126].

Відповідно до цієї класифікації виділяють знакову (вербальну), графічну, наочно-образну й наочну форми фіксації. Їх необхідно проаналізувати детальніше.

Першою з форм закріплення інформації, знаковою або вербальною, є опис об'єкта за допомогою знаків-слів. Знаковість є найважливішою ознакою документа, зокрема протоколу слідчої дії, що відображає специфічний спосіб збереження та передачі доказової інформації. Знаки є штучними сигналами-кодами, котрі репрезентують інші, відмінні від них предмети. Вони використовуються в процесі практичної і теоретичної діяльності людей для отримання, зберігання, переробки та передачі інформації.

Найбільш відомим є кодування за допомогою мовних знаків: звуків у мовній діяльності та графічних знаків на письмі.

Універсальність протоколу служить поясненням його обов'язковості, тоді як інші засоби фіксації є необов'язковими, тобто факультативними. Саме тому протокол як документ, в якому для закріплення інформації використовуються письмові графічні знаки, є основним засобом фіксації ходу та результатів слідчих і судових дій. І навіть у тому випадку, коли можливе приєднання до матеріалів справи предмета в натурі як речового доказу, ми все одно зобов'язані його оглянути і зафіксувати результати такого огляду в протоколі в універсальній знаковій формі (ст. 79 КПК України).

Графічна форма реалізується у відображенні об'єкта шляхом виготовлення планів і схем. Вони фіксують інформацію в графічній формі, передаючи лише деякі просторові характеристики предмета.

Адекватнішою є наочно-образна форма фіксації, при якій матеріальний об'єкт зображується наочно за допомогою різних зображувальних засобів. Вона використо-

вується у фото-, кінозйомці, відеозаписі, а також виготовленні мальованих портретів. На відміну від письмового документа, фотографії, кіно- і відеоматеріали не є результатами розумових процесів, засобами фіксації уявних образів, а є засобами об'єктивної фіксації.

Нарешті, найбільш адекватною формою фіксації результатів проведення слідчих дій є приєднання до матеріалів справи в натурі виявлених предметів і документів. Певним чином до цієї форми фіксації належить і виготовлення зліпків і відтисків.

Як видно з аналізу різних форм фіксації доказової інформації, кожній з них відповідають певні засоби фіксації, тобто матеріальні носії інформації. Таким чином, можна визначити засоби фіксації ходу та результатів слідчих дій як встановлені кримінально-процесуальним законом носії інформації у вигляді протоколів, фотографічних негативів, знімків, кінострічок, діапозитивів, фонограм, касет відеозапису, носіїв комп'ютерної інформації, креслень, планів, схем, зліпків і відтисків слідів, на яких у відповідній формі повністю або частково зафіксовані хід і результати слідчих дій.

Не можна ототожнювати поняття “форма фіксації доказів” та “форма доказів”, адже це явища різного порядку. Перше вказує на особливості збереження доказової інформації про сліди, друге ж характеризує лише зовнішній вираз доказу, без якого він не може реально існувати.

Система видів доказів є вичерпною і в цьому обмеженні закладений глибокий задум. Лише за допомогою перерахованих в законі доказів можуть бути встановлені факти, які мають значення для справи, вирішено питання про винуватість і ступінь відповідальності обвинуваченого. Використання ж інших способів отримання доказів неприпустиме (наприклад, анонімні листи і заяви, використання службового собаки), оскільки одержані таким шляхом відомості мають лише орієнтуюче значення і не можуть розглядатися як доказ та бути покладеними за основу ухвалення процесу-

ального рішення. В той же час ці відомості успішно можуть використовуватися як орієнтуюча інформація для розкриття злочинів, висунення і відпрацювання версій, визначення тактики проведення окремих слідчих дій. Завдяки своїй універсальності система видів доказів здатна охоплювати всі наявні доказові засоби. В цій системі має місце будь-який спосіб технічної фіксації інформації, одержаної при проведенні слідчих дій або іншим шляхом.

Кримінально-процесуальний закон, передбачивши вичерпний перелік видів доказів, не назвав правових властивостей, яким повинен відповідати кожен з них. Річ у тому, що поява в справі фактичних даних ще не означає, що вони можуть використовуватися як кримінально-процесуальні докази. Для цього необхідно з'ясувати їх правову природу, яка виражається в належності, допустимості і достовірності. Дані елементи розкривають внутрішні якості доказів. За їх допомогою стає можливим вирішення питання про придатність або непридатність фактичних даних для використання у вигляді доказів у кримінальній справі.

Допустимість доказу — це властивість доказу, яка характеризує його відповідність вимогам процесуального закону щодо джерела, умов, способів отримання і процесуального закріплення фактичних даних про істотні обставини справи. Правила виявлення, збирання і закріплення фактичних даних про істотні обставини справи являють собою гарантії доброякісності відомостей, одержаних відповідним шляхом. Якщо процесуальні правила збирання доказів порушуються, то під загрозою опиняється повнота й достовірність доказового матеріалу, тому встановлення допустимості доказів — необхідна умова їх використання у справі.

Скоріш за все правила про допустимість відмежовують інформацію, яка може мати доказове значення, від інформації, одержаної без дотримання цих правил, і, відповідно, не здатна служити джерелом доказів. Ці правила обумовлюють можливість або неможливість використання одержаної інформації як доказу [19, 36].

Можна виділити наступні умови допустимості фактичної інформації, яка збирається у справі:

1) можливість перевірки походження інформації;

2) компетентність і обізнаність осіб, від яких походить інформація, і осіб, які збирають її;

3) дотримання загальних правил доказування, а також правил збирання даних, що гарантують їх повноту і відсутність спотворень;

4) дотримання правил, котрі гарантують повноту і точність фіксації в справі зібраної інформації;

5) неможливість припущень.

Під належністю доказів розуміється зв'язок між змістом останніх і обставинами, які входять до предмета доказування, або іншими даними, що мають значення для правильного розслідування і судового розгляду справи. Наявність такого зв'язку визначає можливість відновлення на основі доказів фактичної картини досліджуваної події [17, 82].

Достовірність доказів розуміється як істинність, відповідність фактичних даних дійсності. Але в цьому випадку достовірність фактично ототожнюється з істинністю, а істинність (що теж відповідає дійсності) може бути як доведена, так і вигадана. Достовірність же — це доведена, підтверджена відповідність відомостей (доказів) дійсності. На достовірність доказів вказує:

- підтвердження її іншими доказами;
- дотримання процесуальної форми отримання.

Зазначимо, що ми поділяємо думку І.Я. Дюрягіна, який вважає, що достовірність означає таке знання фактичних обставин, яке не лише відповідає реальній дійсності, фактичному стану речей, але й доведене [22, 66].

Допустимість, належність і достовірність доказів утворюють його функціональну властивість — доброякісність.

Процесуальні рішення в кримінальній справі ухвалюються на основі не одиничних доказів, а їх сукупності. Якщо належність,

допустимість і достовірність характеризують окремі докази, то дана сукупність повинна володіти іншою властивістю. Це — властивість достатності доказів.

Вимога достатності доказів виражена в ряді норм кримінально-процесуального закону. Так, в ст. 94 КПК України закріплено положення про можливість порушення кримінальної справи лише в тих випадках, коли є “достатні дані”, що вказують на ознаки злочину. В ст. 131, 218, 237 КПК України йдеться про “достатні докази” відповідно при притягненні як обвинуваченого, при ознайомленні обвинуваченого з матеріалами справи, при вирішенні суддею питання про призначення судового засідання.

В той же час законодавець не передбачає окремих кількісних показників для визначення достатності доказів. Це відбувається за внутрішнім переконанням слідчого, об’єктивною основою формування якого можуть бути лише наявні в кримінальній справі фактичні дані. При цьому внутрішнє переконання не може бути відірваним від об’єктивних властивостей оцінюваних доказів, а повинно відповідати їм. Інакше це буде не переконання, а припущення, здогад, які не можна покласти в основу ухвалення рішень [16, 20].

Таким чином, правова природа доказів у кримінальному процесі складається з належності, допустимості, достовірності, які властиві кожному окремому доказу, а доброякісність і достатність характеризують роль доказів у кримінальному процесі.

При цьому перша служить умовою сили окремого доказу та їх сукупності, а друга виражає роль сукупності доказів, яка необхідна для пізнання обставин справи.

Проведений аналіз поняття і структури доказів дозволяє дослідити і правильно визначити процесуально-правову природу матеріалів відео- і звукозапису, що використовуються в доказовій діяльності у кримінальному процесі України.

Розуміння доказового значення матеріалів технічного запису пов’язане з джерелом і порядком їх отримання, а саме:

- одержані при проведенні слідчих дій;

- одержані при прослуховуванні телефонних та інших переговорів;
- одержані органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність за межами кримінального процесу;
- одержані за межами кримінального процесу громадянами і організаціями.

Слід зазначити, що звуко- і відеограми — найбільш поширена група об’єктів, які прилучаються до протоколів слідчих дій. Разом з тим, головні й принципові питання, від вирішення яких залежить правова природа звуко- та відеофонограм, одержаних при провадженні слідчих дій — чи мають самостійне доказове значення подібні відеофонограми без протоколу слідчої дії, додатком до якого вони є; чи можливо скористатися інформацією, зафіксованою на відеофонограму, з метою встановлення істини, вирішуються неоднозначно в науці кримінального процесу, в криміналістиці і в практичній діяльності з розслідування злочинів.

Говорячи про результати застосування звуко- і відеозапису, одна група юристів визначає їх як допоміжний засіб фіксації, який слугує для пояснення і наочності сприйняття або органічної частини протоколу, або єдиного нерозривного з протоколом джерела доказів. Вони, по суті, стоять на єдиній позиції і розглядають вказані матеріали як додатки до протоколу слідчої дії, які не мають самостійного доказового значення [6, 29; 13, 21; 14, 47].

При цьому М.М. Михеєнко, З.Т. Гулкевич зводять їх роль лише до ілюстрації, пояснення протокольного описання [5, 14; 15, 94]. В.Я. Дорохов зазначає, що у випадку, якщо у вказаних засобах фіксації міститься додаткова по відношенню до протоколу інформація, то вони є частиною цього протоколу, інакше — лише ілюстрацією його змісту [7, 88].

На думку М.С. Строговича додатки до протоколу слідчої дії — матеріали застосування науково-технічних засобів, не будучи самі по собі доказами, служать лише для пояснення і наочності сприйняття протоколу, який є доказом [20, 455].

М.В. Жогін, Ф.Н. Фаткуллін також розглядають звуко- і відеозапис як допоміжний спосіб закріплення доказів [8, 163-164].

І.А. Зінченко розглядає матеріали технічної фіксації, одержані при проведенні слідчих дій, як єдине, нерозривне з протоколом джерело доказів [9, 25].

В той же час представники іншої точки зору (Р.С. Белкін) визнають самостійне доказове значення вказаних матеріалів [2, 168-169].

Вони розглядають їх у момент появи в кримінальній справі як додатки, а після того, як вони з'явились у справі — вже як самостійний доказ — інший документ в розумінні ч. 1 ст. 83 КПК України. Ознаками, які дозволяють віднести відео- і звукозапис до самостійного виду доказів, на їх думку, є не лише велика за обсягом інформація, але й адекватне її відображення, яке виражається в дотриманні загальнообов'язкових вимог до відображення доказової інформації в процесуальних документах і технічній спроможності використовуваних засобів запису.

Є.П. Іщенко пише, що “у разі застосування в ході слідчих дій кінозйомки, звукозапису або відеоманітофонного запису до протоколу повинні бути додані відповідні матеріали, які підпадають під ознаки передбачених КПК “інших документів”, що, поза сумнівом, збільшує доказове значення одержаної інформації” [10, 15].

Л.М. Карнеєва і О.В. Мусієнко вважають, що хоча протокол і є основним і обов'язковим засобом фіксації, але це не означає, що “фонограми, відеофільми та інші матеріали, одержані в результаті застосування технічних засобів, не мають доказового значення, або воно визначається єдиним значенням протоколів тих слідчих дій, при проведенні яких застосовувалися технічні засоби”. Вони підтримують точку зору, згідно з якою “матеріали застосування технічних засобів є додатковим засобом, у зв'язку з чим закон зобов'язує додати їх до протоколу. Але при цьому, якщо вони містять в порівнянні з протоколом надмірну інформацію, то залишаються самостійним джерелом доказів” [11, 11-12] шляхом їх

об'єднання в клас документів у розумінні ч. 1 ст. 83 КПК України.

В.М. Тертишник і С.В. Слинко зазначають: “Фотозображення, звукозапис, кінематографічні матеріали, відеозапис та інші результати застосування науково-технічних засобів у процесі виявлення, розкриття та розслідування злочинів слід відносити до самостійного виду доказів”, які, на їх погляд, варто було б іменувати “фактичними результатами технічного документування” [21, 39].

Аналогічної точки зору дотримуються й інші автори. Наприклад, Н.І. Клименко, говорячи про високу інформативність факультативних засобів фіксації, відзначає: “Не виключено, що з подальшим розвитком науково-технічних засобів і посиленням гарантій істинності одержуваних результатів буде можливим застосування окремих засобів фіксації без протоколювання” [12, 29].

Проаналізувавши зазначені позиції вчених щодо доказового значення матеріалів звуко-, відеозапису, вважається за доцільне підтримати точку зору В.Г. Гончаренка, який зазначив, що “... запис є додатком до протоколу відповідної слідчої дії та за своїм процесуальним статусом нічим не відрізняється від інших матеріалів, які доповнюють той чи інший протокол (фотознімки, зліпки, схеми, матеріали кінозйомки і т.п.)” [4, 134]. У цитованій праці В.Г. Гончаренко розглядає доказове значення манітофонного звукозапису. Вважаємо, що доказове значення відеозапису в даному аспекті нічим не відрізняється від звукозапису.

Тому фонограма звукозапису та відеофонограма відеозапису, які є результатом фіксації проведення слідчої чи судової дії, слід вважати додатком до протоколу відповідної дії, який має повноцінне доказове значення, але лише разом з протоколом відповідної слідчої дії.

Отже, матеріали звуко- та відеозапису є додатком до відповідного протоколу. Разом з тим, це лише один аспект розглядуваної проблеми.

З іншого боку, матеріали звуко- та відеозапису можуть виступати самостійними

речовими доказами в сенсі ст. 78 КПК. Мова йде про випадки, коли:

- вони є засобом певного злочину (наприклад, щодо розповсюдження порнографічної продукції);
- вони були предметом злочинного посягання (наприклад крадіжки);
- на них залишено певні сліди (наприклад, сліди пальців рук на касеті).

Що ж стосується матеріалів звуко-

відеозапису, які надходять від сторонніх осіб, то вони в залежності від наявності ознак, передбачених ст. 78 або 83 КПК можуть мати статус речових доказів або документів.

Разом з тим, матеріали застосування звуко-, відеозапису під час проведення слідчих дій не є доказами, а є додатком до протоколу відповідної слідчої дії.

Список літератури:

1. *Арсеньев В.Д.* Основы теории доказательств в советском уголовном процессе. Учебн. пособ. — Иркутск, 1970. — 145 с.
2. *Белкин Р.С.* Курс криминалистики: В 3 т. — М.: Юристь, 1997. — Т. 2: Частные криминалистические теории. — 464 с.
3. *Белкин Р.С.* Собираение, исследование и оценка доказательств: Сущность и методы. — М.: Наука, 1966. — 295 с.
4. *Гончаренко В.И.* Использование звукозаписи, фотографии и киносъепок в уголовном судопроизводстве. — К., 1980. — 140 с.
5. *Гулкевич З.Т.* Теоретические вопросы и практика документирования следственных действий (процессуальное и криминалистическое исследование): Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09 / КГУ им. Т.Г. Шевченко. — К., 1985. — 19 с.
6. Документ как источник доказательств: Понятие и их классификация / И.Н. Бабурина, С.В. Гольдштейн, В.А. Колдин, Н.А. Громов // Следователь. — 2002. — № 1(45).
7. *Дорохов В.Я.* Протоколы следственных и судебных действий как вид доказательств // Сов. государство и право. — 1979. — № 3.
8. *Жоин Н.В., Фаткуллин Ф.Н.* Предварительное следствие в советском уголовном процессе. — М.: Юрид. лит., 1965. — 368 с.
9. *Зинченко И.А.* Использование в уголовно-процессуальном доказывании фотоснимков, кирилент и видео-программ: Учеб. пособ. — Ташкент, 1988. — 62 с.
10. *Ищенко Е.П.* Использование современных научно-технических средств при расследовании уголовных дел: Конспект лекций. — Свердловск: Свердлов. юрид. ин-т, 1985. — 56 с.
11. *Карнеева Л.М., Мусиенко А.В.* Доказательственное значение материалов, полученных в результате применения киносъёмки, видео- и звукозаписи // Сов. юстиция. — 1983. — № 3.
12. *Клименко Н.И.* Криминалистические знания в структуре профессиональной подготовки следователя: Учеб. пособ. — К.: Вища шк., 1990. — 110 с.
13. *Локк Р.Г.-В.* Отличие иных документов и технических носителей информации от иных предметов — вещественных доказательств // Следователь. — 2004. — № 11.
14. *Менькин И.В.* О доказательственном значении аудио- и видеозаписей в уголовном процессе // Журнал российского права. — 2001. — № 9.
15. *Михеенко М.М.* Доказывание в советском уголовном судопроизводстве. — К.: Вища шк., 1984. — 133 с.
16. *Плетнев В.* Использование технических средств для закрепления доказательств // Законность. — 1998. — № 9.
17. *Прокофьев Ю.Н.* Понятие и сущность документов как доказательств в советском уголовном процессе. — Иркутск: Иркут. гос. ун-т им. А.А.Жданова, 1978. — 138 с.
18. *Сокиран М.Ф.* Окремі питання оцінки доказового значення матеріалів, одержаних за допомогою технічних засобів // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ. — 2006. — № 5.

19. Соотношение документов и вещественных доказательств / И.Н. Бабурина, А.И. Гришин, В.А. Колдин, Н.А. Громов // Следователь. — 2002. — № 1(45).
20. *Строгович М.С.* Курс советского уголовного процесса. — М.: Наука, 1968. — Т. 1: Основные положения науки советского уголовного процесса — 470 с.
21. *Тертышник В.М., Слинко С.В.* Теория доказательств. — Харьков: Арсис, 1998. — 256 с.
22. Уголовный процесс: Учеб. пособие. — Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1992. — 311 с.

РЕЗЮМЕ

В представленной статье рассматривается процессуально-правовая природа материалов звуко-, видеозаписи получаемых в ходе досудебного следствия и рассмотрения уголовных дел в суде. Указывается и обосновывается, в каких случаях данные материалы будут иметь статус доказательств, а в каких — приложений к протоколу.

SUMMARY

In presented article the remedially-legal nature of materials audio-, videorecordings received during a pretrial investigation and consideration of criminal cases in court is examined. It is underlined and is proved, in what cases the given materials will have the status of proofs, and in what — appendices to the report.

*Рекомендовано кафедрой кримінального процесу
та криміналістики*

Подано 15.02.08